

Üzemtörténet és üzemi krónikairás

A Honismeret keretében csak kötőjel választja el a helytörténetet az üzemtörténettől. Az szetartozás közöttük valóban indokolja ezt — az üzem csakugyan szerves része a „hely”-nek, településnek; az első egy szélesebb, a második egy szűkebb közösség történetét adja. Az azokosságok ellenére azonban roppant nagy a különbség az amatőr hely-, és az üzemtörténet írásának elterjedtsége közt — sokkal szélesebb körben folyik a hely-, mint az üzemtörténet írása. Ahhoz, hogy az üzemtörténet írása főzárkózzék a helytörténet írásához, elsősorban is meg kell eresni a lemaradás okát. Ezek közül kettő látszik alapvetőnek. Az egyik az, hogy mint a honismereti munkában, úgy a helytörténetírásban is egyrészt az iskolás korúak, másrészt a viszonylag magas életkorúak vesznek részt túlnyomó részben. Nyugdíjasok mellett jórészt középiskolás diákok foglalkoznak vele, akiket szakkörökben, honismereti táborokban és más módokon megtanítanak arra, hogyan kell könyvtárakban bibliográfiák segítségével, múzeumokban és levéltárakban bűvárkodni, adatokat gyűjteni egy-egy hely történetének hiteles megírásához. Ezen az úton megvalósul a népfront keretében folyó helytörténetírás tulajdonképpeni élje: az adott hely mélyebb megismerése, megértése, és ennek során a szóban forgó helytel — haza egy részével való azonosulás, annak bensővé válása, érzelmi kapcsolat kiépülése.

Es ezzel már el is jutottunk ahhoz a kétféle forráshoz, amelyre az üzemtörténet-írás jelentős maradása a helytörténetírás mögött visszavezethető. Az előbbi esetben ugyanis nem diákoknak, nem is nyugdíjasoknak, hanem maguknak az üzemek dolgozóinak, a munkaképes korú népességnek kellene az üzem mélyebb megértésén keresztül az ahhoz való érzelmi kapcsolat megszilárdításához eljutni. Aligha kell bővebben indokolni, hogy konkrét életkörülményeik más irányú ezer gondjuk és elfoglaltságuk, érdekltségük következtében mennyivel kevésbé lehet ezt ebben a körben elvárni. Ez persze nem azt jelenti, hogy — itt most csak a honismeret teretei közt folyó tevékenységről szólv — kivételes esetekben senki nem vállalkozik erre, minthogy a hivatásos történészek üzemtörténeti munkáját is — ha ezt igénylik tőlük — segítetik, kiegészítetik az üzemek dolgozói emlékezéseikkel, az üzem történetének tapasztalati tényeivel, tárgyi elemek gyűjtésével és másféle módokon. Ez is mind rendkívül becses, mert olyan adalékokkal járulhat hozzá az üzemek történetéhez, ami semmiféle írott anyagban — üzemi okmányokban, sajtóban, könyvtárakban, levéltárakban nem található, ugyanakkor hozzájárul az üzemek iránti érdeklődéshez, a kapcsolat építéséhez. De ezt bármilyen magasra becsülve is, látni kell, hogy ez nem jelenti a dolgozók széles körű mozgalmát, pedig a honismeret teretében a mélyebb megismerés és az azonosulás érdekében éppen erre lenne szükség.

De a korosztálybeli különbség — leegyszerűsítve egyik esetben a diákok és nyugdíjasok, másik esetben az aktív dolgozó korúak —, ha nagyon lényeges is, mégiscsak egyik forrása a kétféle amatőr történetírás közti különbségnek. A másik az, hogy amíg a középiskolás diákoknak és az erre vállalkozó, legtöbbször nem munkás nyugdíjasoknak kellő útmutatás mellett — ami szakkörben, más formákban nélkülözhetetlen feltételként megtörténik — nem jelent lelküzdhetetlen akadályt, hogy megtanuljanak régi okmányokban, levéltárakban bűvárkodni, kutatni, addig az üzemek dolgozói, munkásai számára ennek az eszköztárnak az elsajátítása, kezelése egészen kivételes esetektől eltekintve, gyakorlatilag nem járható út.

Mindennek átgondolása oda vezetett, hogy ha nem akarunk — és nem akarunk — lemondani arról, hogy az üzemek dolgozói mélyebben megismerjék saját üzemüket, jobban megítélhessék annak problémáit és lehetőségeit, s ennek során szorosabban kapcsolódjanak ahhoz, akkor ezt a helytörténetírástól teljesen eltérő módon, egészen más úton kell megkísérelni. Nevezetesen

úgy, hogy a munkásoknak ne kelljen egyrészt okmányokban, levéltári anyagokban búvárokodni, másrészt hogy viszonylag kevés munkát kívánjon tőlük az üzem történetének megismerése megírása, közelebről olyan kollektív, mozgalmi jellegű tevékenység legyen, amelyben viszonylag kevesekre hárul a tényleges megírás terhe, mégis úgy, hogy abban sokkal kevesebb fáradságot igénylő módon széles rétegek is részt vegyenek.

Ezt a két feltételt az üzemtörténet-írás egy sajátos ágában, az üzemi krónika írásában kíséreljük meg elérni. A *krónika a jelen története*, ehhez pedig a dolgozóknak, a munkásoknak nem kell levéltárakban böngészniük, mert az üzemek életének jelenidejét, az üzem és a magul számára legfontosabb eseményeit saját mindennapi életük gyakorlata alapján mindenki másná és minden írott szónál jobban ismerik, mert azt maguk csinálják, maguk élik meg. Egyébként ami ma jelen, az holnap múlt, ezért bizonyos idő elteltével az üzemek egymást követő éveinek krónikája — igaz, nem a régmúlttól, hanem csak a jelentől kezdve — természetesen áll össze az üzemek történetévé.

Noha ez nagyon lényeges, mégsem csak pusztán a megvalósíthatóság egyik feltételének biztosítása érdekében, azaz nemcsak gyakorlati szempontból kívánjuk előtérbe állítani az üzem történetírás keretében a jelent. Persze csak ha tudjuk, hogy honnan és hogyan jöttünk, mi jeleltent akadályt vagy eredményt múltunkban, tudjuk igazán megítélni a mai helyzetet. De a honismeretben a múltnál még inkább szükséges hazánk jelenének megismerése. És az üzemi munkásai számára a saját üzemük jelenének megismerése annál fontosabb, mert munkájuk jellege következtében abból természetesen csak közvetlen környezetüket ismerhetik és az üzemek egészének vagy legalábbis saját körükön túlmutató részének ismeretéhez ennél többre van szükség. Az egyesek ismereteinek össze kell adódnia ahhoz, hogy átfogó és reális képet alkothassanak üzemükről mint egészről, és ennek alapján arról, hogy milyen körülmények közmit várhatnak attól, és mit kell tenniük ehhez saját maguknak. Az egyesek tapasztalatai ismereteinek összegezését nyújthatja az üzemi krónika, egyben lehetővé téve azt is, hogy elkészítése ne jelentsen minden abban közreműködő számára nehezen vállalható sok munkát.

Egy év fontos eseményeinek folyamatos, krónikaszerű rögzítése az üzemekben lényegében csak egy ember számára jelent viszonylag nagy munkát, és olyan ember, aki az ügy jelentőségét és izgalmasságát felismerve, az ügyet magáévé téve képes és alkalmas arra, hogy a szükséges munkát elvégezze, sok üzemben adódhat. Mi is egy ilyen embernek, akit a krónikairói kör vezetőjének nevezhetünk, a teendője? Az üzem különböző helyein dolgozók közül az erre alkalmasakat meg kell nyernie arra, hogy mint a krónikairói kör tagjai, az év során saját munkahelyük fontosabb eseményeit, véleményeikkel, meglátásukkal együtt neki elmondják. Ezt a krónikairói kör vezetője folyamatosan rögzíti, abból kell neki az év elteltével a krónikát — pályamunkát — megszerkeszteni. A krónikairói kör tagjai — tehát a szükséges kisebb vagy nagyobb számú közreműködő dolgozók — számára ez csak érdeklődést, figyelmet kíván a közvetlen környezetben zajló élet iránt, események iránt. Ez pedig külön munka nélkül nagy haszonnal jár, mert már menet közben, és még inkább az elkészült krónika megvitatása, véglegesítés előtti rögzítése az átlagosnál jobb tájékozódást, mérlegelő véleményformálást nyújt. Egy ilyen krónika mindkét vonatkozásban — a megismerés és az azonosulás közelítésében — megfelel a honismeret keretében folyó mozgalmi jellegű üzemtörténet-írás céljának. Ugyanakkor túl is mutat a közvetlen célon, mert bizonyosfajta gyakorlóiskolája a közvetlen üzemi demokráciának; bizni lehet benne, hogy előbb csak a közreműködőkben, később másokban is ki- szélesedik azoknak a köre, akikben eleve válik az az igény, hogy reális ismeretek alapján részt vegyenek munkahelyük, az üzemek életének alakításában.

Míndez vezetett oda, hogy a Hazafias Népfront a SZOT-tal és KISZ-szel együtt úgy, mint tavaly, idén is, így most már másodizben pályázatot hirdetett üzemi krónika írására üzemünk élete 1985-ben címmel. Természetesen egy üzem egyévi életének megrajzolásához is kell szakértelem, ezt azonban az üzemben dolgozó műszaki, közgazdasági és más értelmiségiek nyújthatják. Ők azok, akik az üzem életének egyik oldalát, a termelés, a gazdálkodás fontos eseményeit nyomon kísérve, azt folyamatosan eseménynaplóba rögzíthetik. De ez az üzemek életének csak egyik fele, pedig ettől elválaszthatatlan a másik oldal; az üzemi dolgozók élete: hogyan élnek meg ők a gazdálkodás, a termelés folyamatát, hogyan hat az rájuk, hasonlóan vagy éppen sággal másképp, mint az üzemek vezetésére. A kiírt pályázattal azt szeretnénk elérni, hogy elkerüljük az üzemtörténet-írásban legtöbb esetben megmutatózó egyoldalúságot, azt, hogy az szinte mindig megáll a termelés körénél, ami hallgatólagosan bár, de azt a feltevést foglalja magába, hogy az egy az egyben azonos az üzemi dolgozók megítélésével. Pedig a gazdasági oldal mellett a társadalmi oldal — a *termelés mellett a termelők dolga* — egyformán lényeges. A pályázat ezért azt várja, hogy a pályamunkák az üzemek életét kettős tükörben: „felülnézetben” a termelés, a gazdálkodás, a gazdaságvezetés folyamatát, „alulnézetben” pedig azt mutatják be, hogy hogyan jelenik az meg a széles dolgozói rétegek számára. És az utóbbihoz nem kell külön szakismeret, az üzemek dolgozóinak, munkásainak ezt nem másoktól kell megtudniuk, mert az maga az ő mindennapi gyakorlati életük. És a krónikairásnak e korántsem csak módszertani, hanem lényegi sajátossága mellett további lehetőség viszonylag szélesebb kör részvételére, hogy a munkások többsége számára szokatlan munkát jelentő írást sem mindannyioknak kell végezni. A feladat csak az, hogy mintegy a „krónikairói kör” tagjai, el-

nondják közvetlen környezetük eseményeit, meglátásait, problémáit és eredményeit a krónikáiról kör vezetőjének, aki az eseménynaplóban rögzíti ezeket. Ezt egybevetve a szakértelmi-
égi közreműködők által az üzem, a termelés, a gazdálkodás kérdéseiről párhuzamosan össze-
illított eseménynaplókkal, az év elteltével formába is önti az üzem életének két oldalát, az egy-
esztendőt bemutató pályamunkát. Persze ehhez az kell, hogy megérezze egyfelől a „felülné-
zethez” a különböző üzemi értelmiségiek, másfelől az „alulnézetben” az üzem különböző terü-
leteiről az erre vállalkozó dolgozók együttműködését, akiknek közlése jelenti a pályamunka
nyersanyagát. Ahol nem az üzem egészére, hanem csak egy részére (brigád, műhely stb.) vo-
natkozólag vesznek részt a pályázaton — erre a pályázati felhívás lehetőséget adott —, ott a
„felülnézet” természetesen elmarad, mivel nem lehet egy részt egy egészszel szembeállítani.
Ilyen esetben elég az üzem egészének fontosabb jellemzőit röviden bemutatni, és a brigád he-
lyét, szerepét abban ismertetni.

Hozzá tartozik az igazsághoz, hogy ha az üzemi krónika írását viszonylag széles mozgalmi
jellegű tevékenység kibontakoztatására az előbbieket szerint inkább megvalósíthatónak tartjuk
is, mint a sok szempontból nehezebb üzemtörténet-írást, ez távolról sem jelenti azt, hogy az
üzemek életének két oldalát lehetőleg hűen tükröző krónika írása könnyű feladat. Az üzemek-
ben számos, részben egymást keresztező érdek érvényesül, az események bizonyos részét a dol-
gozóknak egyik vagy másik csoportja okkal vagy ok nélkül igazságtalannak tartja. Általában
is, de fokozottan, ha vezetők és vezetettek közt merül fel ilyesmi, az emberek inkább hallgat-
nak, mint beszélnek. És nem könnyíti meg a dolgot, hogy az üzemek szervezetének, gazdálko-
dásának terén mostanában sok helyt nagy a mozgás, amelyek közt a fennmaradás keresése és
nem egy esetben kiskapuja nem kívánja a nyilvánosságot. Azt persze nem lehet elvárni, hogy
a krónikák az üzemek nem egy esetben nem teljesen legális kísérleteit arra, hogy fennmaradj-
nak, sőt gyarapodjanak, felmutassák. De az joggal elvárható, hogy a krónikák megfelelően
egyensúlyozott képet adjanak, tehát ne csak az eredményekről, ne csak a teljesített tervek-
essék szövege — amivel hasonló önfényképek esetében, sajnos, túlságosan is gyakran talál-
kozunk —, hanem mivel az élet és egy üzem élete is, nincs konfliktusok nélkül, megfelelő súly-
lyal ezek is jelenjenek meg a krónikákban. Annál kívánatosabb ez, mert csak a konfliktusok
felszínre kerülése vezethet oda, hogy azok optimális kompromisszum útján oldódjanak meg és
megmutatkozzék, hogy az üzemek különböző rétegei számára mit jelent a kompromisszum —
ki mennyit nyert vagy veszített rajta. De éppen most, amikor a különböző új vállalati formák-
ban az eddiginél inkább van lehetőség arra, hogy a munkások a képviseltet demokrácia külö-
nböző formáiban az üzemek vezetésében részt vegyenek, nemcsak egyszerűen kívánatos, hanem
egyenestén szükséges, hogy azzal egyidejűleg a jelenleginél jobban érvényesüljön a közvetlen
üzemi demokrácia is. Az üzemi krónika pedig jó alkalom arra, hogy a dolgozók, a munkások
minden külön fórum nélkül, a mindennapi élet gyakorlatában az események közlésével együtt
mondják el véleményüket is ahhoz, képviseljük közvetlenül is saját érdekeiket. Mondják el ja-
vaslataikat, amelyek megvalósításával saját meglátásuk szerint saját maguk, illetve az üzem
helyzetét javíthatni vélik.

Mai, egyáltalán nem könnyű üzemi világunk hű tükré, amit a krónikáknak adniok kellene,
felér egy darab „Magyarország felfedezésével”. Mert bátran állítható, hogy aligha bírnak reá-
lis képpel arról a sokféleségről, arról az útkeresésről, amivel az üzemek különböző objektív és
szubjektív körülményeik közt megpróbálnak megküzdeni a nehézségekkel és főleg mit jelent
ez az ott dolgozók jelentős része — hol, melyik rétege számára.

Az erre az évre meghirdetett pályázatra viszonylag rendkívül sokan jelentkeztek. De ahhoz,
hogy a pályázaton részt vevők üzemük 1985. évi életének ilyenfajta bemutatását adhassák,
minden bizonnyal sok segítségre van szükségük. Ezért kívánatos, hogy a honismereti keretben
folyó üzemtörténet-írás sajátos ága, a bizvást kísérletnek is nevezhető üzemikrónika-írás kap-
jon széles társadalmi segítséget. Csak ha az egyes területeken működő honismereti bizottságok
tagjai, és rajtuk kívül mindazok, akik az üzemtörténet-írás, szélesebben az üzemek, a gazdálko-
dás, az üzemi dolgozók élete iránt érdeklődnek, a népfront, a szakszervezetek és a KISZ helyi
szerveivel együttműködve segítik ezt a kezdeményezést, akkor számíthatunk eredményekre.
Ily módon elérhető volna, hogy a pályázatra jelentkezett üzemekkel (a részvételi szándékot az
üzemek jelentkezési lappal tudatták, ami a népfront helyi szervei előtt ismeretes) kapcsolatba
kerüljünk, amire az apparátusok egymagukban nem képesek. A pályázathoz készített, ugyan-
csak a népfront helyi szerveinél kapható útmutatás alapján csak személyes kontaktus keret-
ben tehető világossá a pályázat igazi célja, és az, hogy annak elérésében hol, milyen segítségre
van szükség. A lehetőségekhez képest megadott szükséges segítség alapján bízhatunk csak ab-
ban, hogy a sok száz jelentkező, ha nem is mind, de legalább legjobb részében közelíti az
üzemtörténethez képest „könnyű” (mondhatni lehetséges), de önmagában mégis nagy feladatot
jelentő üzemikrónika-írás igazi céljait. A megismerés az egyik feltétele a cselekvésnek és az
üzemi krónika a megismerésnek egyik lehető, mozgalmi jellegű útja.

Mód Aladárné